Anadolu’da Yabancı Bir Kavim: Keltler

Ali Cengiz Üstüner - “Arkeoloji Tarih ve Sanat Yazıları” adlı kitaptan bir bölüm.

Celtic Geç Hallstatt döneminden Kuzey Burgonya'da
“Lady Vix”in meşhur mezarında bulunan ithal bir Yunan şarap sürahisi
163 cm boyundadır. (M.Ö. 550-450).
Musée du Pays Châtillonnais - Fransa

Anadolu’da Keltler

Ankara’da, Hacı Bayram Camii’nin yanındaki **Augustus Mabedi’**nin (M.Ö. 30-19) duvarındaki kitabede, Roma İmparatoru Augustus’un, İlâhî Roma’nın yardımı ile **Galatlar**’a *(Keltler)* karşı kazanılan zaferinden söz edilir. Latince ve Grekçe yazılmış olan bu kitabede, Galat birliğine bağlı üç kabilenin adı geçer: **Tektosaglar** *(Merkezi Ankyra-Ankara)*, **Trokniler** *(Merkezi Tavium-Yozgat yakınındaki Büyük Nefesköy)*, **Tolistobogiler** *(Merkezi Pessinus-Balâhisar, Eskişehir).*

Augustus Tapınağı’nın duvarındaki kitabenin bir bölümü.

Latince ve Grekçe özel isimlerin de yer aldığı bu yazılı kaynakta, **Albiorix'**in oğlu **Ataporix Gaizatodiastos**'un kahramanca savaştığından söz edilir. Albiorix Galatça "kral" demektir. Gaiza, Galatça "mızrak" anlamındadır. Anadolu'da ve Avusturya Alpleri'nde bu isimde krallar vardır. Hâlbuki burada savaşçı kralın ismi Gaizatodiestos olup, "tos" eki Yunancadır. Galatlarla Keltler aynı kimseler olup, 8. yüzyılda Anadolu'da yaşamış ve kurdukları şehirlere Keltçe isimler vermişlerdir; **Petobriga, Eccobriga** *(Nallıhan Julliapolis)* gibi...

Tarihi kaynaklara göre; Keltler, batıdan (Avrupa'dan) Orta Anadolu'ya M.Ö. 278-277 yıllarında gelmiş göçmen bir kavimdir. Orta Anadolu'ya yerleşmiş olan bu kavim, kendi dillerini konuşmuştur. **Pausanias**, M.S. II. yüzyılda, **Hieronymus** M.S. IV. yüzyılda Orta Anadolu'nun bazı bölgelerinde Keltçe konuşulduğunu yazar. Bu kavmin M.Ö. III. yüzyıldan M.S. V. yüzyıla kadar Anadolu'da yaşadığı kesinlikle anlaşılmıştır. M.Ö. IV. yüzyılda Miletoslu **Hekataios *"Keltlerin yurduna deniz yolu ile Marsilya'dan gidildiği"****ni* yazar. M.Ö. V. yüzyılda Halikarnasoslu **Herodot *"İstres (Tuna) nehrinin Keltlerin yurdundan geldiği"****ni* söylemektedir.

M.Ö. VI. ve V. yüzyıl kaynaklarında, Keltlerin, Batı ve Orta Avrupa'da yaşadığı söylenir. Arada bir durgunluk devresinden sonra tekrar ortaya çıkmaları, Keltlerin uzun ve büyük göçler yaptığını gösterir. Bu göçlerin yönleri Akdeniz ülkeleridir. Anadolu'ya gelen Keltler, kendi öz lisanlarını kullanmalarına rağmen Anadolu ve Yunan etkisinde kalmıştır.

Avrupa'da Keltler

Orta Avrupa'da Keltler, M.Ö. VI. yüzyıldan Roma İmparatorluğu devrine kadar görünür. En önemli kültür merkezi Avusturya'daki **"Hallstadt Kültürü"**dür. V. yüzyılda Orta Avrupa'da harekete geçerler. İsviçre'de "**La Time Kültürü"** denir; Neuchatel merkezdir.

İtalya'da M.Ö. VIII-IV. yüzyıllar arasında bağımsız Etrüsk devletleri vardır. M.Ö. V. yüzyıldan itibaren Keltler, kuzeyden güneye inerek bu bağımsız Etrüsk devletlerini ortadan kaldırmak istemiştir. Alpler üzerinden Brenner Geçidi'nden geçip, Kuzey İtalya'yı işgal ederek Etrüskleri güneye sürmüşlerdir. Başlarında Kelt Kralı Brennus idaresinde olan Keltler, M.Ö. 387-386'da Allia Savaşı'yla -başkent hariç- Roma'yı almış fakat sonra tekrar Kuzey İtalya'ya dönerek birkaç yüzyıl Etrüsk uygarlığının etkisinde yaşamışlardır.

M.Ö. 252-222 yılları arasındaki uzun ve devamlı savaşlar sonunda, Romalılar Keltleri, Telavros Savaşı ve Milano Savaşı ile kuzeye itmiştir. Nihayet M.Ö. 150 yıllarında Romalılar, Keltleri Alpler'e sürerek, kesin olarak Apenin Yarımadası'ndan çıkarmıştır.

İspanya'da yaşayan İberlerin yanına, M.Ö. V. yüzyılda, Kelt kavimleri gelmiş, M.Ö. 260 yılında Kartacalıların yanında İberler gibi Keltler de ücretli asker olarak Romalılara karşı savaşmıştır. M.Ö. 218'deki II. Pön Savaşı'nda, İspanya'dan gelen Keltler, Trebia Savaşı'nda da büyük yararlık göstermiş ve bütün Keltleri Romalılara karşı ayaklandırmışlardır.

Doğu Avrupa'da ise İskitler, Transilvanya'yı M.Ö. IV. yüzyıl ortalarında aşıp Güney Rusya'ya gelmiştir.

Balkanlar**'**da Keltler önce Macaristan Ovası'na gelmiş, doğuya kayarak M.Ö. IV. yüzyılda Orta Tuna'dan Makedonya'ya inmiştir. M.Ö. 339'da Kral Philippo ve M.Ö. 336'da Büyük İskender, Triballer Geçidi'nde Keltleri durdurmuş fakat daha sonra Diadoklar devrinde Makedonya zayıf düşünce, Keltler M.Ö. 279'da Makedonya'ya girip Delphi'deki Apollon Mabedi'nin hazinesini yağma etmişlerdir. Bu savaşta Makedonya Kralı Ptolemaios Keravnos şehit olmuş, yerine geçen kumandan Sostares, Keltlere mağlup olmuştur. Keltler Orta Yunanistan'a yürümüş, Termophiller'de Pokisleri, Beotyalıları, Megaralıları, Atinalıları, Aytolları yenerek buraya girmiştir.

Doğuya geçen Keltler, Filibe ve Edirne'yi alarak Tuna'dan Çanakkale'ye kadar uzanan ve 70 yıl yaşayan Tülis devletini kurmuştur. Bu arada **Byzantion** *(İstanbul)*, saldırıya uğramamak için her yıl Keltlere yüklü bir miktar haraç vermekteydi.

Bitinya *(Marmara'nın doğu bölgesi)* **Kralı Nicomedes**, ülkesindeki siyasi çevresini yükseltirken, küçük kardeşleri kendisine isyan eder. Nicomedes, Trakya'daki Keltlerle anlaşarak, onları Bitinya'ya getirir. Romalı yazar **Polybius'**a göre 20.000 kişilik Kelt toplumu, **Trokmenler,** başlarında kralları **Lutarius** idaresinde Çanakkale'yi geçip Bitinya'ya gelmiştir; **Tolistobogiler** ise kralları **Leonnorius** idaresinde İstanbul'dan geçerek **Bitinya**'ya uluşmıştır. Nicomedes, Anadolu'daki komşularına karşı bu güçlü ve savaşçı topluluğu, Selevkoslardan almış oldukları yerlere yerleştirmiştir. Bunlar, Kapadokya ile Frigya arasında yeni bir uygarlık yaratmıştır.

* * *

M.Ö. IV. yüzyılda **Ankyra** *(Ankara)* halkı Keltçe konuşuyordu; **Hieronymus**'un dediği gibi, Avrupa'daki Mose Nehri'nin kıyılarında yaşayan insanlar da aynı dili konuşmuşlardı. M.Ö. III. yüzyıldan itibaren Truva'nın güneyine, Bergama, Miletos ve Didyma'ya devamlı akınlar yapmışlardır. Bu akınlara ilk defa ciddi olarak karşı koyan Bergama Kralı Attalos I, Kaikos *(Bakırçay)* önlerinde akınları durdurmuştur. (M.Ö. 231)

İkinci bir savaşta, Bergama şehrinin dışındaki Aphrodit Mabedi'nin önünde, Attalos I'in zafer kazanması, Keltleri yıldırmamış, üçüncü bir mağlubiyeti de aynı yerde tatmışlardır. Bergama Kralı **Eumenes II**, Keltleri M.Ö. 183 ve 166'da ciddi olarak bozguna uğratmış, **Eumenes II** Bergamalıların Keltlere karşı kazandığı bu beş zaferi ebedileştirmek için çeşitli anıtlar dikmiştir. Bunların en önemlilerinden biri, **Attalos I** zamanında yapılan **Athena Mabedi'**nin portik ile çevrilmiş olmasıdır. Bu portiğin korkuluğundaki kabartmalarda Makedonyalılardan ve Keltlerden alınan ganimetler resmedilmiştir; Keltlere ait dar, oval ve üst kısımlarında çıkıntı olan kalkanlarla trompetler yer almıştır. Ayrıca bir heykel grubu, mabedin önünü süslemektedir. Bu heykeller, ölmekte olan bir Kelt prensi ile başka bir Kelt savaşçısının, düşmanın eline geçmemesi için karısını ve kendisini öldürmesini tasvir etmiştir. Maalesef bu heykeller kaybolmuştur; ancak Roma devrindeki kopyaları Roma Kapitol Müzesi'ni süsler.

Attalos Stoası (portik) restorasyon sonrası görüntüsü – Atina

Orta Anadolu'daki Keltler

Orta Anadolu'daki Keltler, Bergama ve Selevkos Helenistik kültürleri arasında kaldı. Makedonya'daki Keltler, İlliryalılar ve Makedonyalılara komşu oldu. İtalya'da ise Etrüsk uygarlığı ile ilişki kurdular ve İberia'da Ebro Nehri ile Kartacalılarla sınır oluştrdular. Böylece M.Ö. III. yüzyılda Kuzey Akdeniz'de batıdan doğuya doğru mütecanis bir kültür kuşağı meydana getirdiler.

Keltler komşularını etkilememiş, ancak Kuzey Akdeniz memleketleri arasında bir hareket doğurarak, karşılıklı kültür alışverişini zenginleştirmiştir. Bu hareket, kültür temasları, ileriki Roma kültürüne zemin hazırlamıştır.

Keltler akıncı olmalarına rağmen hiçbir vakit idare edici isteği göstermemiştir. Fetihten çok haraç alma siyaseti gütmüşlerdir. Ancak bağlı oldukları devletlede ücretli asker olarak savaşmış, Bitinya ve Kartaca krallıklarına yardım etmişlerdir.

Keltlerde Sosyal Yaşam

Caesar'ın "***Galya Seferi"*** adlı eseri, Keltlerin sosyal hayatına ışık tutar. Romalıların idaresine girinceye kadar kabile halinde yaşayan Keltlerin aile sistemi pederşahidir; erkeğin sonsuz hâkimiyeti, kadının hürriyetini kısıtlar. Toplum içinde erkek ve kadının ödevleri ayrıdır. Kabile içinde asiller, yönetici sınıfı teşkil edip potansiyel güce sahiptir. Çocuk büyüyünceye kadar aile içinde yaşar. Halk ise iki sınıftan ibarettir: Aslı Kelt olan hür sınıf ile savaşlarda ganimet olarak alınan esir sınıf. Hür sınıfı teşkil eden Keltler, kayıtsız şartsız asillerin isteklerini yerine getirir. Mülkiyet mefhumu yoktur.

Kelt asillerinden Dumnorix, Kelt Uygarlığı Müzesi, Bibracte

Anadolu ve Batı Kelt kabileleri monarşik bir idare sistemiyle kurulmuştur. Bu monarşik idare, M.Ö. IV. yüzyılda aristokrasiye doğru bazı değişikliklere uğramıştır. M.Ö. III. yüzyılda asiller kraldan önemli mevkiler koparark, kralların yetkilerini azaltmıştır. M.Ö. II – I. yüzyıllarda monarşi aristokrasiye çevrilmiştir. **Polybius** ve **Strabon'**a göre; Kelt krallarının, aristokratların (Tetrarhların) kararlarını infaz etmekten başka görevleri yoktu. Bu asillere "Tetrarhos" denilirdi. Her klanın seçtiği Tetrarhos, yılda bir kere meşe ormanında (Dumenos, Menos, Keltçe "orman" demektir.) toplanarak önemli siyasi meseleleri görüşürdü.

M.Ö. I. yüzyılda Keltlerde merkezileşme görülür. Bu merkezileşme zorlama ile olur. Bergama Kralı **Eumenes II**, Tolistobogileri ve Tektosagları bir idare altında toplanmaya zorlamıştır. Romalılar, M.Ö. 25'te Anadolu Keltlerinin tetrarh idaresine son vererek, Amytas adlı bir kralın monarşi idaresinde toplamıştır. (Amyntas'ın Fethiye, Karalar'da mezarı vardır.)

Amnytas Kaya Mezarı – Karalar, Fethiye

M.Ö. II. yüzyılda asker olarak savaşan Keltlerin hür ve esir sınıfının yetersiz olması, onların da ücretli asker olarak yabancıları ***amboeti*** *(hizmetkâr)* tutmalarına sebep olmuştur. Fakat bu hizmetkârlar Keltlerde önemli olaylara sebep olmuştur.

Her Kelt kabilesi dört ufak klana ayrılır. Her klanın kendisine ait bir iktisadi merkezi vardır. **Caesar** bu şehirlere "**Oppidium"** der. (Oppidos: şehir). Oppidiumlar stratejik yönden önemli değildir. Daha çok açık şehirdir.

* * *

Keltlerde önceleri köy yerleşmesi vardı. Sonradan bir Kelt prensinin sarayının etrafında yerleşmişlerdir. Ancak M.Ö. III. yüzyıldan itibaren Kelt şehirleri de görülmektedir. Bu şehirlerin dinî ve siyasi özellikleri yoktur. En eski Kelt şehri Marsilya yakınlarında bulunmuştur. Bu şehir Helenistik şehir esaslarına göre (birbirini dik kesen sokak ve caddeler) kurulmuştur. Şehrin etrafında sur duvarları vardır. Fakir halk, sulh zamanında surların dışında yaşardı; bir saldırı karşısında surların içine çekilip şehri korurdu.

Bibracte Oppidium'u kazısı…

Ceasar'ın **"*Galya Seferi"*** adlı eseri, Orta Fransa'daki **Bibracte** ***(Mont Beuvray)*** şehrinden bahseder. Bu, Helvetlerin yaşadığı önemli bir Kelt şehri olup, yüksek bir tepe üzerinde kurulmuştur. Etrafında sur duvarları ve duvarların önünde derin çukurlar bulunmaktadır.

Keltler önce tabiata, sonra suni tahkimata güvenirdi. Bibracte şehrinin kapısı doğudadır. Gayrimuntazam evler, dükkânlar, atölyeler şehir kapısının doğusunda yer almıştır. Şehrin yüksek yapıları Kelt asillerine mahsustur. Bayram ve törenlerde bu yapılar donatılırdı. Sair günlerde Kelt asilleri, açık havada halkın arasında yaşardı. Tepenin en üst yerinde bir Kelt tapınağı vardı. Tapınağın sahibini tanımıyoruz fakat Romalılar tapınağın isminin **Dea Bibracte** olduğunu yazmıştır. Olasılıkla bir şehir tanrısına ait olmalıdır. Ortaçağda tapınağın bulunduğu yere Saint Martyr Kilisesi yapılmıştır. Ceasar'a karşı savaşan Prens Verzingetorix, M.Ö. 52'de Avaricum (Bourges) – Gergovie (Puyde-Dôme) – Alesta (Alise-Sainte-Reine) şehirlerini korumuştur.

Bibracte Kapısı, yenileme sonrası…

* * *

Batı Keltleri şehirlerde korunma çareleri ararken, Anadolu Keltleri yüksek tepelerde korunmaya çalışmıştır. Keltlerin menşeinden itibaren yaşayışı ve dış dünyaya etkileri, son yıllarda Avrupalı arkeologlar tarafından birtakım araştırmaların konusu olmuştur. Ana yurtları Avrupa olan bu kavim, Anadolu'da zamanla yerli halkla karışmıştır.

Avrupa'daki en eski Kelt buluntuları M.Ö. VI-V. yüzyıllara aittir. Bu kalıntılar, Kelt beylerinin yerleşme yerleridir. Bu döneme ait Kelt yazılı kaynakları yoktur. **Hekataios ve Heredot**, Keltlerin oturdukları bölgeden bahsederler. Avrupa'da Keltlerin yayılma alanları kesif olup, daha çok Fransa ve Almanya'da feodal devletler şeklindedir.

Mezar Buluntuları

Kelt mezarları iki şekildedir. Fransa'da olanlar düz mezarlardır yani toprağa gömülü basit mezarlardır. Almanya, Avusturya ve Anadolu'dakiler yığma tepeler (tümülüs) şeklindedir. Yukarı Tuna ve Balkanlar'daki tümülüslerdeki ahşap mezar odaları, Gordiyon'daki mezar odalarına benzer.

Somme Bione, mezar buluntusu yönünden oldukça zengindir. M.Ö. V. yüzyıla aittir. Savaş arabasının altına ölü konulmuştur. Arabanın yanında ayrıca iki at için koşum takımları, madeni silahlar ve araba takımları, bronz kaplar ve toprak çömlekler de çıkmıştır. (M.Ö. V. yüzyıl Yunan vazosu ile Korent çanağı ithaldir.)

Somme Bione buluntusu bir mezarın çizimi.

Luxemburg'un güneyindeki **Thionville**'de Kelt prenslerinin mezarlarına rastlanmıştır. Büyük bir tümülüste, Kelt prensinin iki çift tekerlekli bir savaş arabasına bindirilmiş olarak gömülmüş olduğu görülmüştür. Bu mezarda iki bronz ibrik bulunmuştur. Bronz ibriklerin kalın formu, Etrüsk bronz kaplarına banzer. İbriklerin gövdelerinde yatan hayvan motifleri, ağızlarında ördek başları, kulpun ortasında meandr motifleri, ayak kısmında örgü motifleriyle bezenmiş olmaları, Yunan sanatını hatırlatır. Ancak bu sanat, Orta Avrupa Keltlerine Etrüsk kanalıyla girmiştir. Prensin arabası ile gömülme âdeti ise İskitlerden alınmadır. Mezarın tarihi M.Ö. 350 yıllarına aittir. Keltler hiçbir zaman bir şeyi körü körüne taklit etmemiş, birkaç değişik üsluptan yepyeni bir üslup yaratmışlardır.

Kelt savaş arabası bilinmemesine rağmen, buradaki arabalar Etrüsk arabalarıdır. Ceasar devrinde Galyalılar hâlâ aynı tip arabaları kullanıyordu. Madeni tekerlekli savaş arabalarına M.Ö. XV. yüzyılda Kuzey Suriye'de Mittaniler'de rastlanmıştır. Mısır'da ise XVIII. sülâle zamanında kullanılmıştır. Mısır'dan Hititlere, Anadolu'dan İskitlere ve Etrüsklere geçmiştir.

Mezarlarda rastlanan İskit eserlerinin ithal olduğu ve pahalı süs eşyaları olarak kullanıldıkları anlaşılmıştır. Bulgaristan'da, Filibe yakınlarındaki Dumanlı'da rastlanan Trak prens mezarlarından bol sayıda İskit eserleri çıkmıştır. Anadolu'da M.Ö. 43 yılına ait Bitik *(Kızılcahamam'ın batısında)* Karalar'da, **Kelt kralı II. Deotaros**'a ait mezar bulunmuştur. Suni tepenin ortasındaki mezar odasında Helenistik panter ve aslan kabartmaları görülür. İçindeki Yunanca kitabede Deiotaros'un karısı Berenike ile birlikte gömüldüğü yazılıdır.

Kelt Kralı II. Deotaros bu parada araba sürerken betimlenmiş.

Balkanlar'daki Buluntu Yerleri

Coğrafi durumundan dolayı Balkanlar'daki buluntular bazı yerlerde sık, bazı yerlerde ise münferittir. Budapeşte'de, Slovakya'da, Bohemya'da sık iskân, Budapeşte'nin doğu ve güneydoğusunda münferit iskânlar vardır.

Keltlerin yanında buranın yerli halkı da vardır.

Kelt göçleri Tuna boyunu takip eder. Keltler, Balkanlar'dan güneye doğru gelip Masar Ovası'na inmiş, daha güneye inerek Sava'nın Tuna'ya döküldüğü ağızda, Belgrad Skorpis'e yerleşmişlerdir. M.Ö. 335'te Büyük İskender'in babası Pillippos ile karşılaşmış, diğer kavimlerden İlliryalılar *(Arnavutluk'ta)* ve Traklar ile *(Karadeniz ve Marmara'nın batısında olup Byzantion-İstanbul ve Vize'yi kurmuştur)* karşılaşmışlardır.

Aşağı Balkanlar'a yerleşen Keltler, Traklar ve İlliryalılar tarafından mukavemet görmüştür. Fakat gerek İlliryalıların, gerekse Trakların Kelt devleti kurulmasını engellemeleri, ne derece etkili olduklarını gösterir.

İtalya'daki Buluntu Yerleri

İtalya'daki Kelt mezarları, M.Ö. III.-I. yüzyıllar arasında oldukları için, Kelt yerleşmelerinin uzakta olmadığını işaret eder. Bu yerleşme yerleri devamlı değildir. Devamlı yerleşmeler, Po Ovası'nda, Alpler'in güneyinde ve Bologna'dadır. Apenin'in diğer yamacında, Roma ve Telaman dolaylarında, Kelt yerleşmesi yoktur.

Kuzey İtalya'da, batıda Liguryalılar'a, doğuda ise Venetler'e ait arazilere dokunmamışlardır. Venetler, İlliryalılar ile akrabadır. Liguryalılar, Pisa, Alpler, Riviera, Montekarlo alanına, Venetler ise Adriatik sahillerine yerleşmiştir. Keltlerin Alpler'in kuzeyinde V. yüzyıllarda feodal idareleri vardı.

İmparator François Joseph'in teşvikiyle yapılan araştırmada, 1848'de, Alpler'in doğusunda **Hallstad**'da bir nekropole rastlanmıştır. Burası, Eski Demir Çağı'na ait bir kültür alanıdır ***(Hall, İllirya dilinde tuz demektir)***. Bu kültür Kafkasya'dan İspanya'ya kadar yayılmıştır. Aşağı yukarı 2000 mezar bulunmuştur. Tepenin yamacında yer alan bu mezarlar, M.Ö. 800-500 yılları arasına tarihlenir. Aşağıda göl ve orman bulunur; orman yerleşme yeri olmalıdır; tepede tuz madenleri vardır.

Hallstadt mezarlarının bazılarında kül, bazılarında iskelet çıkmıştır. Bazı mezarlarda demir eserlere rastlanmıştır. Bunlar Graz-Steinmark'taki demir madenlerinden gelmedir. Demir ilk önce Anadolu'da M.Ö. 1800-1200 yıllarında kullanılmaya başlanmıştır.

Boğazköy arşivlerinde, Hattuşil III'e ait bir tablet, Kizuwatna'daki (Kayseri–Çukurova) demir depolarından bahseder, iyi işlenmiş demirin kendisinde olduğunu söyler. Hitit kralları, demirin işlenmesini ekonomik ve askeri özelliği olan devlet sırrı olarak saklamıştır. M.Ö. XII. yüzyılda Balkanlar'dan gelen kavimler, Hitit İmparatorluğu'na son vermiş ve ancak M.Ö. 800 yıllarında Avrupa'ya demiri tanıtmıştır.

Hallstadt bu kültürün yayılış alanında olduğu için demir kültürüne ilk önce Hallstadt'da rastlanıldığından, buna Hallstadt Kültürü denir.

Hallstadt Kültürü

Hallstatt Kültürü seramik (M.Ö. 7. yüzyıl)
Sopron (Macaristan) Natural History Museum, Vienna

Bu kültür ikiye ayrılır. **Doğu Hallstadt Kültürü** Moravya ve Slovakya'yı içine alarak Truva'ya kadar gelir. Güneyde Saraybosna ve Epir'den Adriatik sahilini de içine alarak Trieste'dedir. Alp eteklerine varır; Kuzey İtalya'daki Po ovasında en eski demir kültürü ve Arkaik Yunan kültürü ile temas halindedir. Yunanistan'daki Dodona Zeus Mabedi'nde, Yunan olmayan birtakım eserler vardır. Aynı tip eserlere Saraybosna'da da rastlıyoruz.

Kemer Tokası, Slovenia, M.Ö. 600-400

Batı Hallstadt Kültürü ise M.Ö. VI.-I. yüzyıllar arasında, büyük Kelt göçlerinin batıya doğru uzanmasından, batıda varlığını gösterir. Hallstadt mezar buluntuları arasında dökme bronz, uzun ve iki taraflı kılıç vardır. Yanında fibulalar *(çengelli iğneler)* bulunmuştur. Bu fibulalarda figürlü bezemeler vardır. Yay ve gözlük biçiminde olanlar, Dodona ve Ephes'de bulunanlarla aynı çağa aittir. Kadınların kullandıkları süs eşyası Akdeniz'den ithaldir. Aynı kültür içinde Po Ovası'nda ve Trieste'de İskit süs eşyasına benzerler. Bu mezarlarda ayrıca at koşum takımları vardır. Güney Rusya'daki İskit mezarlarında ölü, süvari atı ile beraber gömülüyor, Hallstadt'da ise at gömülmüyor, ancak koşum takımları gömülüyordu.

Hallstad Kültürü (Batı) Mezar buluntusu kılıç kabzası. Afrika fildişi ve Baltık Amberi ile süslenmiş. (M.Ö. 7. yüzyı)l

Fibulalı gerdanlık
Linz Kalesi Müzesi

Hallstadt mezar buluntuları arasında rastlanan vazolar, siyah, kırmızı, kahverengi, beyaz renkte olup, üstlerinde dikdörtgen, kare, üçgen, zikzak, meandr, konsantrik daire bezemeleri vardır. Bu bezemeler Yunan geometrik, Anadolu, Fenike, Filistin çömleklerinden esinlenerek yapılmıştır. Vazolarda figüral bezemeler pek enderdir. Ayrıca güney Moravis'de, 50 cm. boyunda bir boğa heykeli vardır ki, **"Boğa Kültü"** ile ilgilidir.

Klein – Glein Kültürü

Burası Doğu Hallstadt Kültürü'nün karakteristik buluntu yeridir. 5 -8 m. yüksekliğinde 15 m. çapında 3 tümülüs kazılmıştır. Bu mezarlardaki buluntularda elde edilen bronz zırh, pul pul olup, ufak şeritlerle perçinlenmiş, arka kısmı yükseltilerek ense kısmı korunmak istenmiştir. Steinmark'ın güneyindeki Lubjana'da bu zırhlardan bulunmuştur. Menşei Yunanistan'da, Olympia'daki zırhlardır.

Klein-Glein ve Olympia'daki zırhlar Ortaçağ'a kadar kullanılmıştır. Hatta bu tip zırhlar geçen yüzyıla kadar Avrupa ülkelerindeki merasimlerde giyilirdi. Aynı mezarlarda zırhların yanında bronz kaplar mevcuttur. Hallstadt kültürüne ait bezemeler vardır.

Kılıçlar: Wels Museum, Avusturya

Zırhlar ve çift korumalı miğfer

Diğer tümülüste, ölünün yanında mezar hediyeleri bulunmuştur. Bunlar silindirik bronz kaplardır.

Üçüncü tümülüs en zengin olanıdır. Taştan yapılmış bir mezar odası ve bronz bir tabut vardır. İki sorguç Yunan etkisindedir. Madeni kaplar ve bardaklar, Etrüsk özelliğindedir. Tabuta eklenmiş bir bronz maske, Mykene mezarlarındaki (M.Ö. 16. yüzyıl) maskelere yakın benzerlik gösterir. Farklı tarafı, Klein- Glein'de ayrıca geometrik benzeme olmasıdır.

Trebenişte *(Srebrenitsa)* Mezarları

Trebenişte İllirya'da olup, Korint ve Mykene etkisindedir. Bu mezarlarda üç altın maske bulunmuştur; göz ve kaş Mykene maskelerine çok benzer. Ayrıca spiral, meandr, örgü motifleriyle çevrilidir. Bu maskeler muhakkak Yunan ithal eşyalarıdır. Klein-Glein'deki gibi orijinal değildir. Ayrıca bronz el şekilleri vardır ki, bunlar kötü ruhları kovmak için yapılmıştır. Bulunan fibulalar, Anadolu'daki Friglerin çift iğnelerine benzer.